

ΤΟ ΜΑΡΕΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΜΙΑ «ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ» ΩΣ ΘΕΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

HANS-GEORG BACKHAUS

Μέχρι και το 1867 ο Marx χαρακτηρίζει το βασικό του έργο ως «πρώτη προσπάθεια εφαρμογής της διαλεκτικής μεθόδου στην πολιτική οικονομία» (31/379) και μάλιστα χαρακτηρίζει αυτή τη μέθοδο ως «διαλεκτική μέθοδο ανάπτυξης» (31/313). Το σημαντικότερο, ασφαλώς, ζήτημα της σύγχρονης έρευνας στο μαρξικό έργο συνίσταται στο εάν η μέθοδος αυτή ταυτίζεται πλήρως με εκείνη τη «διαλεκτική μέθοδο», η οποία αποτελεί τη βάση τόσο του *Αποσπάσματος του αρχικού κειμένου* [*Fragment des Urtexts*] όσο και του προγραμματικού σχεδιάσματος του 1858, το οποίο είχε αποσταλεί στον Engels στις 2 Απριλίου της ίδιας χρονιάς.

Το 1867 ο Marx έκανε λόγο για το εγχείρημά του που είχε ως σκοπό «την επαναστατικοποίηση μιας επιστήμης» (30/640), ενώ το 1857 έλεγε ότι «η οικονομική έμενε ακόμα να γίνει επιστήμη με τη γερμανική σημασία του όρου» (29/567). Επανειλημμένα ο Marx είχε χαρακτηρίσει τη θεωρία του ως «νέα» ως «γερμανική επιστήμη» και το *Κεφάλαιο* ως «θρίαμβο της γερμανικής επιστήμης» (31/183).

Πώς είναι όμως δυνατό να εννοηθεί το γεγονός ότι ο Marx δεν επεξεργάστηκε περαιτέρω ούτε δημοσίευσε την «εμ-

φατική διαλεκτική» του προγράμματος του 1858, αλλά αντίθετα, στην πρώτη ήδη μεθοδική ανάπτυξη της αξιακής θεωρίας το 1859 εμφάνισε μια δραστική «αναγωγιστική διαλεκτική μέθοδο»; Πώς είναι δυνατό να εννοηθεί το γεγονός ότι το 1872 και με την ευκαιρία της επεξεργασίας του πρώτου κεφαλαίου για τη δεύτερη έκδοση του *Κεφαλαίου* αυτή η «αναγωγιστική διαλεκτική μέθοδος» υπέστη μια περαιτέρω αναγωγή; Πώς είναι δυνατό, για παράδειγμα, να απαλειφθεί η πρόταση «η ανάπτυξη της διαλεκτικής έκθεσης των κατηγοριών οδηγεί... μέσω της ίδιας της διαλεκτικής σε... περισσότερο συγκεκριμένες μορφές» (E, 457);

Ο Marx ήθελε «να γράψει εκ νέου το πρώτο κεφάλαιο κατά έναν εκλαϊκευμένο τρόπο (33/341). Καθώς προετοίμαζε τη δεύτερη έκδοση αντελήφθη ξαφνικά ότι δεν είχε αρκετό χρόνο στη διάθεσή του. Στην προθεσμία που του είχε θέσει ο εκδότης οφείλεται βέβαια το ότι, σύμφωνα με όσα διηγείται η κόρη του Jenny, είχε «υπεραπλουστεύσει ορισμένα μέρη». Κι ως γνωστόν, ο Marx ήδη στην πρώτη έκδοση είχε «εκλαϊκεύσει όσο αυτό ήταν δυνατό την ανάλυση της *αξιακής ουσίας* [Wertsubstanz]» (E, 65).

Το ερώτημα σχετικά με το πόσο από αυτή την αναγωγή οφείλεται στην αναμφισβήτητη πρόθεσή του για «εκλαϊκευση» και μόνο και πόσο από αυτήν οφείλεται ενδεχομένως σε πραγματικούς λόγους δεν είναι δυνατό να απαντηθεί φιλολογικά. Μάλλον η φιλολογία δεν μπορεί να αποκλείσει ότι ο Marx το 1872 και για πραγματικούς λόγους είχε αποφασίσει να παραιτηθεί οριστικά από την ιδέα μιας «διαλεκτικής μεθόδου ανάπτυξης».

Μια κι από μόνη της η φιλολογία δεν είναι σε θέση να προσφέρει περαιτέρω βοήθεια, θα πρέπει κανείς να στραφεί στα πραγματικά προβλήματα και μάλιστα ξεκινώντας από το ερώτημα σχετικά με το ποια μορφή είχε αρχικά αυτή η «μέθοδος ανάπτυξης» μιας «γερμανικής επιστήμης», καθώς και σε ποια περιεχομενικά και ειδικά προβλήματα της οικονομικής ήταν αρχικά προσανατολισμένη. Προφανώς επρόκειτο για άκρως εσωτερικά προβλήματα, στα οποία οι σημερινές ιστορίες της οικονομικής σκέψης δεν αναφέρονται· οπότε η ύπαρξη

μιας οικονομικής διαλεκτικής δεν έχει φτάσει ακόμα στ' αντιτά τους. Έτσι, τόσο η μαρξιστική όσο κι η ακαδημαϊκή οικονομική επιστήμη δεν γνωρίζουν τίποτε σχετικά. Θα πρέπει, άραγε, η σιωπή αυτή να εκληφθεί ως ένδειξη της επιστημονικής ασημαντότητας αυτής της «μεθόδου» κι εν τέλει ως ένδειξη του ότι μια τέτοια μέθοδος είναι αδύνατη;

Πράγματι, υπάρχει μια «εσωτερική διάσταση» στην κλασική οικονομική επιστήμη και στη σύγχρονη οικονομική επιστήμη ή την οικονομική φιλοσοφία και προ πάντων στη φιλοσοφία του χρήματος. Η σύγχρονη εσωτερική διάσταση αποτελεί εμβάθυνση της κλασικής, ενώ η μαρξική δεν αποτελεί κατ' αρχήν τίποτε άλλο από μια επανάληψη της κλασικής κι από μια πρόληψη [Antizipation] της σύγχρονης εσωτερικής διάστασης. Μόνο η συνειδητή θεματοποίηση κι επεξεργασία της ακαδημαϊκής εσωτερικής διάστασης μέσω μιας «διαλεκτικής μεθόδου ανάπτυξης» αναδεικνύει την ιδιαίτερη μαρξική συμβολή ως θεμελίωση μιας «νέας επιστήμης».

Και τα δύο αυτά στοιχεία θα πρέπει να αντιδιαστέλλονται με αυστηρό τρόπο. Η μαρξική κριτική «της» οικονομίας συνολικά, συμπεριλαμβανομένης και της λεγόμενης «κλασικής» οικονομίας, συνίσταται στο ότι η ίδια δεν είναι σε θέση να θεματοποιήσει την εσωτερική της διάσταση παρά μόνο ως «προϋποθέσεις που δεν είναι δυνατό να αναστοχασθεί» (P. 510), οπότε κι από τη «σκοπιά» της – την οποία ο Marx ρητά χαρακτηρίζει με αρνητικό τρόπο ως «σκοπιά της πολιτικής οικονομίας» (2/32) – έχει να κάνει με «φαινόμενα ακατανόητα», με φαινόμενα τα οποία «πλανώνται δίπλα από τη θεωρία ως κομμάτια της πραγματικότητας που δεν τα έχει χωνέψει». Αυτό, επομένως, το οποίο «πλανάται δίπλα» από την επίσημη, εξωτερική και ποσοτική θεωρία, ο ανορθολογικός πυρήνας των οικονομικών κατηγοριών στον οποίο η θεωρία αυτή αναφέρεται μόνο σε σημειώσεις στο περιθώριο, σε δευτερεύουσες προτάσεις, σε μεταφορικές φράσεις και σε αγνωστικιστικούς αναστοχασμούς, συγκροτεί το αντικείμενο και το περιεχόμενο της λεγόμενης «διαλεκτικής μεθόδου ανάπτυξης», αντικείμενο και περιεχόμενο που ο Marx το βρήκε έτοιμο μπροστά του και με κανένα τρόπο δεν το επινόησε. Η ιδιαί-

τερη μαρξική συμβολή στην εσωτερική θεωρία συνίσταται, επομένως, μόνο στην επεξεργασία μιας μορφής διαλεκτικής έκθεσης των κατηγοριών που αναφέρονται στα εσωτερικά περιεχόμενα τα οποία του είχε διαθέσει η οικονομική επιστήμη.

Α. Η κεντρική ένσταση της μαρξικής κριτικής «της» οικονομίας

Στο δεύτερο *Πρόχειρο σχεδιάσμα* του 1861/63 υπάρχει μια ασυστηματοποίητη διατύπωση γύρω από την οποία μπορούν να ομαδοποιηθούν σχεδόν όλα τα εσωτερικά περιεχόμενα και οι εσωτερικές μορφές ανάπτυξης των κατηγοριών, με τις οποίες ο Marx ασχολείται αδιάλειπτα από το 1844 μέχρι τις *Σημειώσεις στο περιθώριο για τον Α. Wagner* το 1880. Ενώ στο κείμενο αυτό του 1880 αναφέρει: «Στην πραγματικότητα σε κάθε διακύμανση της τιμής κάθε μεμονωμένο εμπόρευμα διατρέχει αυτή τη μη-λογική διαδικασία, δηλαδή να διαφέρει από τα άλλα εμπορεύματα ως αγαθό, ως αξία χρήσης... όμως ταυτόχρονα να είναι το ίδιο με τα άλλα ποιοτικά κατά την τιμή τους, αλλά να είναι ποσοτικά το διαφορετικό της ίδιας ουσίας» (19/374), το 1861/63 ο Marx χαρακτηρίζει το πρόβλημα αυτό της «σχέσης» ως «σχέσης προς εαυτό» σαν πρόβλημα που είναι αδύνατο να επιλυθεί από την οικονομική θεωρία: «Η σκοπιά του οικονομολόγου η οποία γνωρίζει μόνο χειροπιαστά πράγματα ή ιδέες – γι' αυτήν δεν υπάρχουν σχέσεις» (43/142).

Και ήδη το 1844 το πρόβλημα του οικονομικού αντικειμένου ως «σχέσης» διατυπώνεται ακόμα σαφέστερα από ότι το εκφράζει σε μεταγενέστερες διατυπώσεις όπως «διπλός χαρακτήρας», «διπλή ύπαρξη», «διπλό είναι» κ.λπ.: «Η ύπαρξή του ως αξία αποτελεί έναν... προσδιορισμό του ίδιου του εαυτού του... που διαφέρει από την πρώτη ύπαρξή του» (P. 453). «Κάθε πράγμα είναι κάτι άλλο από τον ίδιο τον εαυτό του (P. 554). «Αντίθεση του κάθε πράγματος προς τον εαυτό του. Το κεφάλαιο... διαλύεται στον εαυτό του και στους

10 ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ

τόκους του... Η εργασία διαλύεται στον εαυτό της και στον εργατικό μισθό» (P. 529).

Βέβαια αυτή η ιδέα είχε ήδη προκαταβολικά διατυπωθεί σε μεγάλο βαθμό από τον Hegel – δεν έχουμε παρά να σκεφθούμε την ακόλουθη φράση του: «Το ίδιο το αντικείμενο διχάζεται στο επιμέρους και στο χρήμα» – ωστόσο ο Hegel παρέλειψε να εφαρμόσει αυτή την ιδέα του περί ανάπτυξης στα αντικείμενα αυτά. Αντίθετα ο Marx επιμένει ήδη από το 1844 ότι «όλες οι κατηγορίες της πολιτικής οικονομίας πρέπει να αναπτυχθούν» (P. 521).

Το πρόβλημα εδώ ήταν να συλληφθεί εννοιακά η αφετηριακή κατηγορία, η αξία ανταλλαγής ως «μη ανεπτυγμένη» αλλά κι η τελική κατηγορία ως «ανεπτυγμένη αξία ανταλλαγής» (σ. 162) και ταυτόχρονα ως «ολοκληρωμένη» (σ. 920), και μάλιστα να συλληφθεί εννοιακά ως αυξανόμενου βαθμού αντιστοιχία ανάμεσα στην «Έννοια» και στην εκάστοτε «Υπαρξη» της αξίας.

Η αποφασιστική διαφορά είναι όμως άλλη. Για τον Marx «κάθε στοιχείο και μάλιστα το απλούστατο, όπως π.χ. το εμπόρευμα, είναι ήδη μια αντιστροφή» (T. 3/498), μια «στρεβλή μορφή» (K. 1/90). Στα διαφορετικά επίπεδα πρόκειται, επομένως, κάθε φορά για μια συγκεκριμένη «μυστικοποίηση, η οποία τώρα είναι περισσότερο ανεπτυγμένη» από ό,τι στα προηγούμενα επίπεδα. Η «ολοκλήρωση» της αξίας σε «τελικές και πιο διαμεσολαβημένες μορφές... όπου την ίδια στιγμή που όχι μόνο έχει γίνει αόρατη η διαμεσολάβηση αλλά επιβελαιώνει και το ακριδώς αντίθετό της» (T. 3/504) – η ολοκλήρωση ή η «τελευταία αντιστροφή» (T. 3/468) συνίσταται στο ότι «επέρχεται η ολοκλήρωση του φετίχ» και μάλιστα ως «ολοκλήρωση», ως «σχέση του πράγματος προς τον ίδιο τον εαυτό του» (T. 3/446 επ.)· καταλήγει έτσι στο «πλέον ολοκληρωμένο φετίχ» (445). Το τοκοφόρο κεφάλαιο κατανοείται ως «μητέρα όλων των στρεβλών μορφών» (K. 3/404).

Η οικονομική «σχέση» είναι «αντιστροφή» μιας κοινωνικής σχέσης, της λεγόμενης «σχέσης» παραγωγής – όπου μια «σχέση... θεωρείται ως σχέση στο εσωτερικό της παραγωγής του Όλου» (43/140) – επομένως, της «σχέσης» των «ιδιωτικών

εργασιών προς τη... συνολική εργασία» (Κ. 1/90), της ιδιαίτερης προς τη γενική εργασία ως Ένα και Γενικό. Πρέπει κατά συνέπεια να πραγματοποιηθεί όχι μόνο μια «περαιτέρω ανάπτυξη των κατηγοριών» αλλά κι ο «περαιτέρω προσδιορισμός της κοινωνικής εργασίας» (σ. 931). Ωστόσο, αυτό το αίτημα που υπάρχει διατυπωμένο στο Αρχικό κείμενο, αίτημα που προκύπτει αναπόφευκτα από την ιδέα περί ανάπτυξης, αγνοήθηκε ήδη στις περαιτέρω επεξεργασίες του 1859 για το οριστικό κείμενο. Από μόνη της ήδη αυτή η έλλειψη αποτελεί ένδειξη του γεγονότος ότι ο Marx στο τέλος του φθινοπώρου του 1859 πρέπει να είχε αποφασίσει να φέρει σε πέρας το σχέδιο για τη διαλεκτική έκθεση των κατηγοριών που είχε αποστείλει στον Engels στις 2 Απριλίου μόνο ως διαλεκτική έκθεση των κατηγοριών υπό την αναγωγιστική της πλέον εκδοχή.

Β. Εσωτερικές έννοιες και προβλήματα στην ακαδημαϊκή οικονομική επιστήμη

Εδώ απλώς και μόνο παρατίθενται μερικά παραδείγματα:

1. Η μαρξική θεματοποίηση της αρχικής εσωτερικής διάστασης της οικονομικής επιστήμης

Ο Marx ανέπτυξε την κεντρική του ένσταση, σύμφωνα με την οποία για τους οικονομολόγους δεν υπάρχουν «σχέσεις», στο πλαίσιο των θεμελιωδών εννοιών της θεωρίας του κεφαλαίου, οι οποίες κρίνονται μάλλον ως μεταφυσικές παρά ως επιστημονικές έννοιες.

1. Αξία και κεφάλαιο ως το «μη-υλικό»

Η μαρξική διατύπωση για την αξία ως «υπεραισθητό» αναφέρεται ρητά σε παρόμοιες διατυπώσεις των Sismondi και

12 ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ

Say. «Για τον προσδιορισμό της αξίας είναι αναγκαίο να εμμείνουμε σε μια ιδεατή ενότητα. Μέσω της σύγκρισης διαπιστώνεται πόσες φορές περιέχεται αυτή η ενότητα σε κάθε ένα από τα υπό ανταλλαγή αντικείμενα. Αυτή η λειτουργία μοιάζει με την εφαρμογή των σταθμών... Το βάρος είναι η αξία».

Το «περιέχεσθαι» ενός ιδεατού ως αφηρημένου σε ένα υλικό και συγκεκριμένο – ο Sismondi κάνει επίσης λόγο περί «καθαρά ιδεατής» κι «αφηρημένης ενότητας» – διατυπώνεται επίσης στη μαρξική έκφραση περί του «αισθητού υπεραισθητού» διπλού είναι του εμπορεύματος ως «ενότητας των αντιθέσεων» (Ε. 639). Γι' αυτό και το «κεφάλαιο έχει καθαρά ιδεατή φύση, αφού είναι αξία» (Say, Sismondi, κ.ά.) (43/93). «Το κεφάλαιο είναι... πάντοτε μη υλικό... αξία, η οποία δεν έχει τίποτε σωματικό» (αναφέρεται στα: 43/142 και 42/230).

Ο υποκειμενιστής Say εκφράζει και περιγράφει εδώ τον «απόλυτο» κι «αφηρημένο» χαρακτήρα της αξίας τόσο προκλητικά ώστε χωρίς να το θέλει ο ίδιος καταστρέφει την υποκειμενική θεωρία της αξίας της οποίας είναι υπέρμαχος.

2. «Μεταμόρφωση» κι αυτονόμηση της αξίας ως κεφάλαιο-αξία

Στο πρώτο *Πρόχειρο σχεδιάσμα* ο Marx παραθέτει τρεις φορές την ακόλουθη φράση του Sismondi: «Μέρος του εισοδήματος μεταβάλλεται σε κεφάλαιο, σε μια διαρκή... αξία,... η αξία αυτή αποσπάται από το εμπόρευμα το οποίο τη δημιούργησε», όμοια με μια μεταφυσική και χωρίς ουσία ποιότητα, παραμένοντας πάντοτε στην ιδιοκτησία του ίδιου αγρότη επιχειρηματία, για την οποία επενδύθηκε με διαφορετικές μορφές» (αναφέρεται στα: 42/652, 443, 185).

Ο Marx αναφέρεται σε συγγενείς σκέψεις του Smith ήδη το 1844, ενώ στο 2ο τόμο του *Κεφαλαίου* ερευνά κατά βάση το ακόλουθο απόσπασμα: «Το κεφάλαιο δεν... αποφέρει... κέρδος, όσο συνεχίζει να παραμένει υπό την ίδια μορφή... Απέρχεται υπό μια συγκεκριμένη μορφή, προκειμένου να επιστρέψει υπό μιαν άλλη κι αποφέρει κέρδος μόνο μέσω αυτής της κυκλοφορίας ή (!) μετατροπής» (αναφέρεται στα: Ρ. 491 και Κ. 2/198).

Μια ακριβέστερη διατύπωση αυτής της σκέψης προέρχεται από τον Say· απαντά επίσης στον Hegel αλλά και στον Ricardo, ο οποίος δανείζεται το ακόλουθο απόσπασμα από το έργο του Say: «Με όποιον τρόπο... κι αν μεταμφιεσθεί (!) ένα συμβάν, με όποιες μορφές (!) κι αν υποχρεώσουμε μιαν αξία, όποιες μεταμορφώσεις (!) κι αν την υποχρεώσουμε να διατρέξει, δεν μπορούμε να αποκτήσουμε μιαν αξία παρά μόνον στο βαθμό που τη δημιουργούμε ή... την αποσπούμε από άλλους».

3. Η προερχόμενη από τη θεωρία της κυκλοφορίας έννοια της αξίας ως «αξιακή μάζα»

Ένα σημαντικό ρόλο στη μαρξική επιχειρηματολογία παίζει η δανεισμένη από τους φυσιοκράτες ιδέα του Say, η οποία παρατίθεται στον πρώτο τόμο: «Η ανταλλαγή των αξιών» ούτε αυξάνει ούτε μειώνει τη μάζα των διαθέσιμων στην κοινωνία αξιών. Η ανταλλαγή... δεν μεταβάλλει... τίποτε σε σχέση με το σύνολο των κοινωνικών αξιών (αναφέρεται στο: Κ. 1/178). Η συχνά χρησιμοποιημένη από τον Marx έννοια της «αξιακής μάζας» πηγάζει λοιπόν από τη φυσιοκρατική παράδοση· αυτή μαζί με τις συγγενείς έννοιες όπως εκείνες της «αξιακής ποσότητας», του «αξιακού όγκου», του «αξιακού αποθέματος», των «αξιακών ροών» κ.λπ. συγκροτούν τις «προϋποθέσεις που δεν έχουν γίνει αντικείμενο αναστοχασμού» της μακρο-οικονομικής επιστήμης, η οποία ενδιαφέρεται μόνο για την «αύξηση» ή τη «μείωση» των μέθων αυτών. Ο Marx αντίθετα κάνει λόγο περί της «γένεσης της αξίας», δηλαδή περί του «τι συγκροτεί την αξία» (Τ. 3/154 επ.) με την έννοια εκείνη της «αξιακής αντικειμενικότητας», δηλαδή ως «μη-υλική μάζα», ως μια «φαντασματική μάζα».

4. Το κεφάλαιο ως «πράγμα» και ταυτόχρονα ως «ιδέα του εμπορίου»

Το μαρξικό εγχείρημα για μια διαλεκτική ανακατασκευή της θεωρίας του κεφαλαίου συνδέεται άμεσα με την ακόλουθη περιγραφή του κεφαλαίου από τον Say: «Το ίδιο κεφάλαιο

υπάρχει άλλοτε μεν υπό τη μορφή ενός χρηματικού ποσού άλλοτε δε υπό τη μορφή μιας πρώτης ύλης, ενός εργαλείου, ενός έτοιμου εμπορεύματος. Αυτά τα πράγματα κατ' ουσίαν δεν είναι το κεφάλαιο· το κεφάλαιο ενοικεί στην αξία που έχουν αυτά τα πράγματα».

Σε σχέση με τη διατύπωση του Sismondi για το κεφάλαιο ως «ιδέα του εμπορίου» ο Marx σχολιάζει το σχετικό απόσπασμα ως εξής: αυτό που «μόλις προ ολίγου εξηγήθηκε ως πράγμα, εξηγείται τώρα ως «ιδέα του εμπορίου». Ο οικονομολόγος δεν μπορεί να προσδιορίσει το κεφάλαιο ως το ζητούμενο τρίτο, επειδή γι' αυτόν υπάρχουν ή μόνο πράγματα ή μόνον ιδέες. Εδώ άρα είναι το σημείο όπου ο Marx επιχειρεί να προσδιορίσει τη διαλεκτική έννοια (την ουσία) της εσωτερικής διατύπωσης της πολιτικής οικονομίας. Στο Αρχικό κείμενο του 1858 αναφέρεται: «[Το κεφάλαιο] είναι η ενότητα εμπορεύματος και χρήματος, η ενότητά τους όμως στη διαδικασία της, κι ούτε του ενός ούτε του άλλου αλλά τόσο του ενός όσο και του άλλου» (G. 939). Ακόμα στη δεύτερη έκδοση του *Κεφαλαίου* του 1872 η αξία η οποία έχει «αναπτυχθεί περαιτέρω» ως κεφάλαιο ονομάζεται «υπερβαίνον περιέχον υποκείμενο (Übergreifendes Subjekt) (K. 1/169)· πρόκειται για την εννοιακή διατύπωση του υποκειμένου του οικονομικού κυκλώματος, το οποίο δεν μπορεί να συλληφθεί από την οικονομική θεωρία. Όμως μόνο στον 3ο τόμο του *Κεφαλαίου* γίνεται σαφέστερο γιατί αυτό το «υποκείμενο» πρέπει να συλληφθεί εννοιακά ως «σχέση», «το κεφάλαιο ως σχέση προς τον ίδιο τον εαυτό του» (K. 3/58).

Η εσωτερική διάσταση της θεωρίας του κεφαλαίου παρέχει έννοιες, τις οποίες ο Marx επιχειρεί να θεματοποιήσει στην «απλή τους μορφή», δηλαδή ως έννοιες της «απλής κυκλοφορίας», με άλλα λόγια επιχειρεί να τις θεματοποιήσει από τη σκοπιά της αξιακής θεωρίας· έτσι, μέρη της θεωρίας του κεφαλαίου αυτονομούνται σε μια διαλεκτική αξιακή θεωρία. Κι αντίστροφα, η αξιακή θεωρία είναι μόνο μια πρόληψη της θεωρίας του κεφαλαίου· προλαμβάνει εκείνες τις έννοιες, οι οποίες οφείλουν την καταγωγή τους στη θεωρία του κεφαλαίου κι αποκτούν νόημα μόνο στο εσωτερικό της τελευταίας:

«μορφή» ή «μόρφωμα», «μετατροπή» ή «μεταμόρφωση» όπως κι η συναφής έννοια της «ουσίας», η οποία βέβαια μόνο στη σύγχρονη εσωτερική διάσταση της ακαδημαϊκής θεωρίας περί κεφαλαίου βρήκε εφαρμογή. Είναι «συγκεκριμένοι προσδιορισμοί», επομένως προσδιορισμοί του κεφαλαίου, «από τους οποίους έχει αφαιρεθεί η αξία κι οι οποίοι... κατά συνέπεια πρέπει να θεωρούνται ως περαιτέρω ανάπτυξη της αξίας» (29/315). Η πρωτογενής λειτουργούσα ως κεφάλαιο-αξία αξία είναι επιδεκτική «μεταμόρφωσης», αλλά μόνον ως «απόλυτη» κι «αφηρημένη» κι επομένως ως έχουσα γενική ισχύ. Η αξία του πρώτου κεφαλαίου έχει κυρίως ενδιαφέρον ως προς αυτές τις ιδιότητες κι όχι ως προσδιοριστική αξία των τιμών· το πρόβλημα του μετασχηματισμού έχει ως εκ τούτου δευτερεύουσα σημασία. Η ειδική μαρξική εσωτερική θεωρία που διαφέρει από την ακαδημαϊκή δεν συνίσταται σε τίποτε άλλο παρά στην προσπάθεια να νοηθεί η σχέση των εννοιών «μορφή», «ουσία» και «μεταμόρφωση». Αυτό αποτελεί για τον Marx το κατ' ουσίαν καθήκον της αξιακής θεωρίας κι ως μέσο για την επίλυσή του θεωρεί ένα εγγελιανό σχήμα επιχειρήματος, αυτό δηλαδή του «αναδιπλασιασμού». Ως γνωστόν το εμπόρευμα αναπαριστά μια «αντίθεση»· αυτή η αντίθεση «αναπτύσσεται περαιτέρω... αναπαρίσταται ως ο αναδιπλασιασμός του εμπορεύματος σε εμπόρευμα και χρήμα. Αυτός ο αναδιπλασιασμός του εμφανίζεται ως διαδικασία κατά τη μεταμόρφωση του εμπορεύματος» (T. 3/84).

Ωστόσο όχι μόνο προβλήματα της θεωρίας του κεφαλαίου αλλά και προβλήματα της θεωρίας του χρήματος αποσπώνται από το ειδικό πεδίο που τους προσιδιάζει και προτάσσονται στα πλαίσια της αξιακής θεωρίας. «Ο οικονομολόγος δεν υποψιάζεται» ότι στο «αίνιγμα του χρήματος» προτάσσεται ένα άλλο αίνιγμα, «το αναφερόμενο στην αξιακή θεωρία αίνιγμα της μορφής του ισοδυνάμου» (K. 1/72). Ο Marx γνωρίζει ότι ήδη σε αυτά τα προχρηματικά επίπεδα παρεμβάλλεται ένα «υπερβαίνον περιέχον στοιχείο» (Übergreifendes) (T. 3/140), το οποίο πρέπει να συναχθεί θεωρητικά.

II. Η πρόληψη και θεματοποίηση της σύγχρονης εσωτερικής διάστασης από τον Marx

1. Το «αίνιγμα του χρήματος» ως αίνιγμα της υπερατομικής «ενότητας» και του «οικονομικού κυκλικού προσδιορισμού»

Μόλις στη σύγχρονη βιβλιογραφία και με μεγαλύτερη έμφαση στο έργο του G. Simmel *Φιλοσοφία του χρήματος* συζητούνται εκείνα τα «αινίγματα του χρήματος» από τη σκοπιά των οποίων δίπλα από προβλήματα που αναφέρονται στη θεωρία του κεφαλαίου γίνονται ορατά και προβλήματα που αναφέρονται στη θεωρία του χρήματος, όπως τα βλέπει η μαρξική αξιακή θεωρία. Στη σχέση που έχει ονομαστεί ως «οικονομικός κυκλικός προσδιορισμός», «τα αντικείμενα έρχονται σε μια αμοιβαία αντικειμενική σχέση το ένα προς το άλλο, σε μια «σχέση πραγμάτων», σε μια «αλληλοενσωμάτωση πραγμάτων», σε μια «σχέση αμοιβαίου προσδιορισμού... του ενός προς το άλλο». Το εμπόρευμα «αντιπροσωπεύει» χρήμα και το χρήμα «αντιπροσωπεύει» εμπόρευμα. Η «σχέση» είναι «υπερπροσωπική» κι η «αξία... υπερατομική». «Το χρήμα... είναι η ιδιαίτερη πραγματοποίηση εκείνου, που είναι κοινό... στα αντικείμενα, *universale ante rem* καθώς και *in re* καθώς και *post rem*».

Είναι πλέον σαφές ότι δεν υπάρχει δρόμος που να οδηγεί «από τις εντάσεις του αισθήματος... σε μια αξιολόγηση... στην έγκυρη αξία των αγαθών», σε ένα γενικό – και με τον τρόπο αυτό από την αξία χρήσης στην αφηρημένη αξία. Για τον υποκειμενιστή Simmel δεν παραμένει επομένως καμιά άλλη διέξοδος από το να χαρακτηρίσει αυτή την αξία *universale in re*, σαν ένα μη δυνάμενο να παραχθεί λογικά «πρωταρχικό φαινόμενο». Οπότε όμως καθίσταται αδύνατο με τον τρόπο αυτό να παραχθεί λογικά και η «αλληλοενσωμάτωση των πραγμάτων».

Εδώ ακριβώς εντοπίζεται μία από τις κεντρικές ενστάσεις ενάντια στη «σχετική αξία» της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας, η οποία αμφισβητεί και μάλιστα είναι υποχρεωμένη να

αμφισβητεί την ύπαρξη της «απόλυτης αξίας». Η ένσταση συνίσταται στο ότι η υποκειμενική θεωρία της αξίας αναγκάζεται να φετιχοποιεί, ανάγοντας την σε *a priori*, τη σχέση ως «σχέση των πραγμάτων μεταξύ τους» (T. 3/145) – σχέση που ονομάστηκε από τον Marx «μορφή» της αξίας. Η ίδια μορφή απευθύνεται και στους νεο-ρικαρδιανούς. Στη μαρξική διδασκαλία περί των «αλληλοπροϋποτιθέμενων» (E. 40) και των «αλληλοαποκλειόμενων» πόλων ή «στιγμών» (K. 1/63) της «αξιακής μορφής» ευρίσκει η προβληματική του «οικονομικού κυκλικού προσδιορισμού» την πιο σαφή της διατύπωση. Και ακόμα περισσότερο, τη λύση αυτού του προβλήματος, τη γνώση του οποίου ο Marx πιθανότατα οφείλει στην ανάγνωση του Turgot, την παρουσιάζει ως κατ' ουσία αποδεικτικό στόχο της αξιακής θεωρίας: «Όμως αυτό που έχει αποφασιστική σημασία ήταν... να αποδειχθεί ότι η αξιακή μορφή πηγάζει από την έννοια της αξίας» (E. 43). «Η ανάλυση μας απέδειξε ότι η αξιακή μορφή... πηγάζει από τη φύση της αξίας του εμπορεύματος» (K. 1/75).

Όμως γιατί αυτό το σύμφωνα με τον Marx «αποφασιστικής σημασίας στοιχείο» για την αξιακή θεωρία παραμένει χωρίς ενδιαφέρον κι ως εις τούτου δεν ελήφθη υπόψη στην υπερεκατονταετή αντιπαράθεση σχετικά με τη θεωρία αυτή τόσο από τους εκπροσώπους της μαρξιστικής θεωρίας της αξίας όσο κι απ' αυτούς της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας;

2. Η αδυναμία σύλληψης του οικονομικού αντικειμένου I: Sombart

Μέχρι τώρα έγινε λόγος για τον «ιδεατό» κι «αφηρημένο» καθώς και τον «μη-υλικό» χαρακτήρα της αξίας ή αντίστοιχα του κεφαλαίου-αξίας. Στον Werner Sombart οφείλουμε μια ριζοσπαστικοποίηση του προβλήματος αυτών των μεγεθών καθώς καθιστά ορατό τον καθαρά αρνητικό τους χαρακτήρα. Καταλήγει έτσι στην ακόλουθη προκλητική διαπίστωση: «Ως το πρώτο καθήκον» της ακριβούς οικονομικής επιστήμης τίθεται η εξαγωγή «μετρήσιμων φαινομένων που είναι ωστόσο μεγέθη χωρίς ποιότητα». Άπαξ και το διατυπώνει όμως, ο Sombart αφήνει το πρόβλημα ασχολίαστο. Αντίστοιχα, ένας

κριτικός προβάλλει κατά τον ίδιο πρόχειρο κι ασχολίαστο τρόπο την αντίθεση: «Όλα τα μεγέθη στις επιστήμες της πραγματικότητας υποδηλώνουν ποσότητες μιας καθορισμένης ποιότητας». Τόσο η θέση όσο κι η αντίθεση θεμελιώνονται με εξίσου ισχυρά επιχειρήματα Έχουμε μήπως εδώ να κάνουμε με μια γνήσια αντινομία; Μήπως η θέση περί «πρωταρχικού φαινομένου» του Simmel ευρίσκει εδώ κάποια μη ανασκευάσιμη απόδειξη έμμεσου φύσεως; Και πώς θα μπορέσει κανείς με αφετηρία τον Marx να επιλύσει αυτό το πρόβλημα της «χωρίς ποιότητα ποσότητας»;

3. Η αδυναμία σύλληψης του οικονομικού αντικειμένου II: Schumpeter

Ο Schumpeter επιχειρεί να συλλάβει το χρήμα ως «εντολή», σκόνταψε όμως σε ένα πρόβλημα το οποίο κατά την έρευνά του ούτε υπαινικτικά δεν προσεγγίζει, πολύ δε περισσότερο δεν το εξαντλεί: η «εντολή» αναφέρεται σε «αγαθά εν γένει», «όχι σε συγκεκριμένα αντικείμενα αλλά σε μερίδια μιας μάζας αγαθών», σε «μερίδια του κοινωνικού προϊόντος». Το πρόβλημα της «απροσδιοριστίας του αντικειμένου» φαίνεται άλυτο και μαζί με αυτό εκείνη η απαίτηση την οποία ο Rist ονόμασε «απαίτηση οφειλής χωρίς καθορισμένο αντικείμενο».

Ο Malthus ωστόσο ήδη γνώριζε ότι το εμπόρευμα μας θέτει προ του ιδίου προβλήματος, του προβλήματος δηλαδή που αναφέρεται στο χαρακτήρα της γενικότητας και των δύο πόλων της σχέσης: «Εάν η αξία θεωρηθεί ως η γενική αγοραστική δύναμη ενός εμπορεύματος, τότε αυτή η δύναμη αναφέρεται στην αγορά όλων των εμπορευμάτων, στη γενική μάζα των εμπορευμάτων» (αναφέρεται στο: G. 500).

Η αξία εδώ αποτελεί ένα γενικό αναφερόμενο σε ένα γενικό: ως κάτι το προ-χρηματικό οφείλει αυτό τον χαρακτήρα της γενικότητας όχι στο χρήμα, στο οποίο μάλλον απλώς «εκφράζεται» – εκφράζεται μέσω μιας ανώνυμης βαθμίδας καθώς το βρίσκουμε μπροστά μας πάντοτε ήδη «εκφρασμένο». Το χρήμα, επομένως, είναι απλώς «μορφή εμφάνισης» αυτού

του γενικού, το προϋποθέτει – οπότε προϋποθέτει την προ-
χρηματική αξία. «Η αξία είναι... η δυνατότητα ανταλλαγής
ενός αγαθού... όχι έναντι ενός άλλου αγαθού, αλλά έναντι
των άλλων αγαθών εν γένει, κατ' αρχήν έναντι όλων των
άλλων αγαθών... έναντι κάθε άλλου αγαθού».

Με την έννοια του «αντικειμένου εν γένει», το οποίο
αναπαριστά η αξία, αυτή η εσωτερική διάσταση προσεγγίζει
πολύ κοντά τη μαρξική εσωτερική διάσταση, τις εσωτερικές
έννοιες του «γενικού προϊόντος» (13/20) κι εκείνη του «γενι-
κού αντικειμένου» (G. 85 επ.) που έλκει την καταγωγή της
από τον Hegel. Είναι εύλογο να τις συγκρίνουμε με τον
μαρξικό όρο «πεμπτουσία κάθε αξίας χρήσης» (G. 936), ένας
προσδιορισμός που ορίζει το χρήμα ως τεθείσα αξία. Όμως
στο χρήμα έχει τεθεί ο «πλούτος» «κατά την αφαίρεσή του
από τους επιμέρους τρόπους ύπαρξής του, ως την ολότητά
του... η ολότητα αυτή του επιμέρους είναι η ουσία του... Στο
ίδιο το χρήμα υπάρχει αυτή η ολότητα ως παράσταση της
πεμπτουσίας των εμπορευμάτων... Η ανταλλακτική αξία τόσο
ως ολότητα όσο κι ως αφαίρεση» (G. 132).

Εάν θυμηθούμε έναν από τους εγελιανούς προσδιορι-
σμούς του γενικού – είδαμε ότι ο Marx τον χρησιμοποιεί στο
πλαίσιο της έννοιας του κεφαλαίου – ένα «απλό, που είναι
μέσω της άρνησης», ούτε αυτό ούτε εκείνο, ένα μη-εκείνο, κι
εξίσου αδιάφορο ως προς το να είναι τόσο εκείνο όσο κι
αυτό – τότε δεν μπορούμε παρά να δούμε ότι ο Marx κι εδώ
στα πλαίσια της έννοιας του χρήματος, εν γένει της «αξίας
ανταλλαγής», εργάζεται με την ίδια έννοια του «γενικού». Θα
πρέπει πέρα από αυτό να γίνει αποδεκτή μια ερμηνεία και
της έννοιας του Schumpeter και κατά συνέπεια της έννοιας
του περί «κοινωνικού προϊόντος» με το νόημα που δίνεται
από τον Hegel στο «γενικό»;

Το πρόβλημα της «απροσδιοριστίας του αντικειμένου»,
στο οποίο απευθύνεται η «αξία» ως «εντολή», φαίνεται να
υπονοεί απλώς μια επανάληψη του προβλήματος των «χωρίς
ποιότητα αγαθών». Τα «μερίδια» είναι πάντοτε μερίδια ενός
ομογενούς και κλειστού στον εαυτό του όλου, είναι επομένως
«μερίδια στο κοινωνικό προϊόν». Πώς είναι, λοιπόν, φτιαγμέ-

νη αυτή η «ποιότητα», η οποία από τη μια μεριά πρέπει να αίρεται και από την άλλη μεριά να αξιώνεται, προκειμένου να μπορέσουμε να μιλήσουμε με τρόπο που έχει νόημα για «μερίδια» σε ένα ομογενές; Θα πρέπει στην περίπτωση αυτή να λάβουμε υπόψη ότι εδώ πρόκειται για προ-χρηματικές δομές, οπότε η ζητούμενη ενότητα δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να έχει χρηματικό χαρακτήρα.

Υπό τις προϋποθέσεις αυτές είναι δυνατό να περιγραφεί κατά πρόσφορο τρόπο η σχέση ενός προ-χρηματικού εμπόρευματος προς τα προ-χρηματικά «αγαθά εν γένει» αποκλειστικά με βάση τη μαρξική αξιακή μορφή II. Συνέπεια μιας τέτοιας περιγραφής είναι μεταξύ των άλλων και το εξής: «Ένα προϊόν που τίθεται, τίθεται ως αξία ανταλλαγής... τίθεται ως σχέση όχι προς ένα εμπόρευμα, αλλά προς κάθε εμπόρευμα... ως γενική σχέση... Τίποτε δεν μπορεί να εκφράσει μια σχέση χωρίς να συσχετισθεί προς το ένα, ούτε μια γενική σχέση χωρίς να συσχετισθεί προς κάτι γενικό» (G. 119).

Το Ένα και το Γενικό είναι το ένα και «γενικό προϊόν», η αξία, η οποία πραγματοποιείται στα ιδιαίτερα ή στις αξίες χρήσης, «εμφανίζεται» σε αυτές. Κάθε προϊόν του προ-χρηματικού κοινωνικού προϊόντος είναι τέτοιο μόνον επειδή και στο βαθμό που απαντά «στην ιδιαίτερη μορφή ισοδυνάμου» της αξιακής μορφής II. Κάθε μία από αυτές τις ιδιαίτερες αξίες χρήσης δεν ισχύει ως ο εαυτός της αλλά ως «μερίδιο», δηλαδή παίρνει τη θέση ενός άλλου, «αντιπροσωπεύει» το ένα και «γενικό προϊόν», το όλο του κοινωνικού προϊόντος, το οποίο δέχεται με τη σειρά του δεν αναπαριστά κάποια οντότητα «χωριστή» από τις «μορφές-εμφάνισης» ή τις «μορφές πραγματοποιησής» της.

Η σχέση εμφανίζεται «μυστικοποιημένη». Ο Marx την παρομοιάζει με τη σχέση μεταξύ της ιδέας του δικαίου προς τα πολλά δίκαια, όπου η ιδέα του δικαίου ερμηνεύεται με ρεαλιστικό (σε αντίθεση με το νομιναλιστικό) τρόπο: «Το δίκαιο, αυτό το αφηρημένο, πραγματοποιείται στο ρωμαϊκό και στο γερμανικό δίκαιο» (E. 634).

Πρόκειται εδώ για ένα παράδειγμα αναφερόμενο στο ότι

υπάρχει ένα γενικό – το «υπεραισθητό» και «ένα» – κι ότι δεν υπάρχει κατ' ουσίαν παρά μόνο αυτό, ενώ το πραγματικό με την εμπειρική έννοια – το «αισθητό» και τα «πολλά» – κατέχει μια ύπαρξη που έχει παράγωγο χαρακτήρα: η ιδιαίτερη αξία χρήσης, επομένως, αναπαριστά μια από πολλές, «αδιάφορη» έναντι άλλων πραγματοποίηση αυτού του αφηρημένου και του ενός. Είναι «αδιάφορο εάν είναι είτε αυτό είτε εκείνο» (J. 2/84). Θα μπορούσε κανείς να πει σύμφωνα με το νόημα εκείνου του εγγελιανού ορισμού του «γενικού», επομένως «ούτε αυτό ούτε εκείνο» αλλά «τόσο αυτό όσο κι εκείνο» κι ως τέτοιο «είναι τόσο ολότητα όσο κι αφαίρεση», είναι επομένως αξία.

Η αφαίρεση – απλή στιγμή της αξίας ανταλλαγής – είναι λοιπόν πραγματική απ' τη στιγμή που το ιδιαίτερο «ισχύει» ως «αδιάφορη» μορφή εμφάνισης του γενικού και μόνο έτσι αποκτά γενική ισχύ, δηλαδή αναπαριστά αξία και μόνο απ' αυτή τη στιγμή «γίνεται» αξία. Η αφαίρεση με αναφορά στο «πραγματικό» ή η πραγματική αφαίρεση (Real-Abstraktion) θεματοποιείται, επομένως, μόνο στην τρίτη ενότητα κι όχι στην πρώτη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου. Ακόμα στο πρώτο σχεδιάσμα για την επεξεργασία της αξιακής θεωρίας της πρώτης έκδοσης αυτό έχει διατυπωθεί *expressis verbis*: «Το ότι είναι η με τον τρόπο αυτό προσδιορισμένη αξία των εμπορευμάτων, η οποία εμφανίζεται στην αξία ανταλλαγής... θα αποδειχθεί με την πρόοδο της έρευνάς μας... (το ότι) από την αφαίρεση από την αξία χρήσης... όταν πραγματικά (!) ολοκληρωθεί, προκύπτει αξία, όπως αυτή μόλις προσδιορίστηκε παραπάνω».

Άρα στην πρώτη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου δεν έχει ακόμα «αποδειχθεί» αυτό που κατ' εξοχήν ενδιαφέρει τον Marx, ότι δηλ. στην πραγματικότητα ολοκληρώνεται μια ανώ-
νυμη διαδικασία αφαίρεσης, από την οποία «προκύπτει αξία», όπως αυτή είχε ορισθεί στην πρώτη ενότητα. Το «αποφασιστικής σημασίας στοιχείο» της τρίτης ενότητας ήταν ακριβώς αυτή η «πραγματική» αφαίρεση: Έχουμε δει ότι στη σχέση εμπορεύματος προς εμπόρευμα, η αξία χρήσης του «κόκκαλου που χρησιμεύει για να βγαίνουν τα άρβυλα», επο-
22 ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ

μένως η χρησιμότητα (!)... είναι εντελώς αδιάφορη για τα άρβυλα. Μόνο ως μορφή εμφάνισης της δικής του αξίας ενδιαφέρει το εμπόρευμα-άρβυλα το «κόκκαλο που χρησιμεύει για να βγαίνουν τα άρβυλα». Η απλή μορφή περιέχει ήδη το ότι η ίδια «πραγματική» αφαίρεση λαμβάνει χώρα στην αναπτυγμένη μορφή, στη μορφή του χρήματος κι απ' τη στιγμή αυτή μόνο εισχωρεί στο «πεδίο της κοινής συνείδησης»: το ότι δηλαδή για το εμπόρευμα η «αξία χρήσης του χρυσού είναι αδιάφορη». Σ' αυτή την ανάλυση της μορφής ο Marx διαβλέπει την κατ' εξοχήν ανασκευή του της θεωρίας της χρησιμότητας, της οποίας η περαιτέρω διαμόρφωση στη θεωρία περί οριακού οφέλους δεν θα μπορούσε να τον ενδιαφέρει: Και οι δύο θεωρίες περιπίπτουν σε μια πλάνη, στην «απάτη... ότι αυτό που πληρώνεται είναι η αξία χρήσης του εμπορεύματος»· αγνοείται έτσι ότι «αξία ανταλλαγής και αξία χρήσης... αποτελούν ασύμμετρα μεγέθη». Είναι η αξία χρήσης του χρήματος με την οποία γίνεται η πληρωμή· αυτή όμως πραγματοποιείται στην αξία χρήσης του εμπορεύματος ως απλώς ένας από τους «ιδιαιτέρους τρόπους έκφρασης» της ίδιας της γενικότητας. Το χρήμα κατευθύνεται προς το εμπόρευμα «ως μέρος του κοινωνικού προϊόντος», ως εξειδίκευση του «αγαθού εν γένει» ή του «γενικού αντικειμένου». Μόνο ως «μορφή εμφάνισης της αξίας» είναι η αξία χρήσης σύμμετρη προς αυτήν, είναι δηλαδή η ίδια ένα «κοινωνικό πράγμα».

Οι σκέψεις αυτές οδηγούν τον Marx στο να ισχυρισθεί ότι υπάρχει ως προς την αρχή μια βασική διαφορά ανάμεσα σε «προϊόν» κι «εμπορεύματα», σε «ανταλλαγή προϊόντων» κι «εμπορευματική κυκλοφορία» (Κ. 1/126)· μόνον οι μορφές της τελευταίας είναι γι' αυτόν οι «πραγματικές (!) μορφές κίνησης» (Κ. 1/119) της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Για τον Marx η αξιακή θεωρία δεν είναι θεωρία ανταλλακτικών πράξεων, όπως συμβαίνει με τους υποκειμενιστές, αλλά θεωρία σύστασης της αξίας ως «αντικειμενικής» και ταυτόχρονα υπερατομικά ισχύουσας ενότητας. Το πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές είναι γι' αυτό το λόγο υποδεέστερο πρόβλημα, γιατί κάθε μαθηματικά προσανατολισμένος οικονομολόγος αναγκαστικά προϋποθέτει την υπερατομική ισχύ μιας

αφηρημένης και ταυτόχρονα αντικειμενικής ενότητας, δεν είναι όμως σε θέση να την «συλλάβει ευνοιακά», δεν είναι δηλαδή σε θέση να την παράγει λογικά ως «στρέβλωση» ενός κοινωνικού.

III. Η «απλούστευση» ή ο εκχυδαϊσμός της μαρξικής αξιακής θεωρίας από τον ίδιο τον Marx

1. Το πρώτο βήμα του απο-εκχυδαϊσμού ή η αποκατάσταση

Στη θεολογία έχουμε το κάθε πράγμα δύο φορές, τη μια αφηρημένο, την άλλη συγκεκριμένο, υποστηρίζει ο Feuerbach – κι εάν παρατηρήσουμε τις οικονομικές θεωρίες, συμπληρώνει ο Marx, τότε θα δούμε με απορία ότι «κάθε πράγμα τίθεται σε αυτές με διπλό τρόπο» (G. 16): Η «αξία ανταλλαγής» υπάρχει με διπλό τρόπο «ως εμπόρευμα κι ως χρήμα» (G. 931), η «ύπαρξή της αναδιπλασιάζεται» (G. 934). Και κατά τη φρασεολογία του Simmel: Η αξία ως *Universale* είναι *in re*, όπως είναι και *post rem*, είναι μεν χρήμα, ωστόσο είναι μόνον η «επιμέρους πραγματοποίηση» και κατά συνέπεια η μορφή εμφάνισης εκείνου, το οποίο είναι «κοινό» στα εμπορεύματα. «Ο διπλός χαρακτήρας των ρόλων του – έξω από τις και μέσα στις σειρές των συγκεκριμένων αξιών». Αυτό και τίποτε άλλο δεν αποτελεί εκείνο που ο ίδιος αποκαλεί «το αντικειμενικό είναι – δι’-ετέρα» των πραγμάτων. Ο Marx, που υιοθετεί την ίδια έκφραση, κάνει λόγο ως επί το πλείστον περί «μορφής» ή απλώς περί «σχέσης».

«Μορφή», «αντικειμενικότητα», «αναδιπλασιασμός», «ισχύς», «φαίνεσθαι» δηλώνουν απλώς διαφορετικές στιγμές της ίδιας πραγματικής κατάστασης. Σε αυτό το συνονθύλευμα ετερογενών στοιχείων αντιστοιχεί ένα πραγματικό συνονθύλευμα: «Το βάρος, όπως η αξία του πράγματος» η οποία «περιέχεται» σε αυτό. Η έκφραση του Sismondi περί του «περιέχεσθαι» της αξίας, όπως κι η παρομοίωσή της με το βάρος απηχεί την «αντικειμενικότητα» των «αξιακών μαζών» κ.λπ. Και σε σχέση με αυτό χρησιμοποιεί ο Marx την αντικειμενική έκφραση «α-

ποκρυστάλλωση» και «κρύσταλλο». Ωστόσο η «αντικειμενικότητα» αυτή «δεν είναι αισθητηριακά αντιληπτή», είναι «καθαρὰ φανταστική», «απατηλό σώμα» – με λίγα λόγια «αντικειμενικό φαίνεται» (Κ. 1/97). Προς αυτό αντιστοιχεί το ότι η «ιδεατή ενότητα» δεν «περιέχεται» απλά και μόνο στα εμπορεύματα, αλλά «ταυτόχρονα υπάρχει έξω από αυτά» (G. 69) και μάλιστα ως υπερατομικά ισχύουσα ενότητα, ώστε ο Marx να είναι σε θέση να κάνει λόγο για «γενικά αντικειμενική» (G. 676) υλικότητα της εργασίας, για τη «γενικά κοινωνική αντικειμενικότητα της αξίας», για την «ύπαρξή τους ως απλώς κοινωνικά πράγματα».

Η ισχύς των αξιακών μαζών δεν είναι ούτε λογική ούτε συμβατική ή επιβεδλημένη. Ισχύς είναι το Είναι ενός εμπορεύματος για τα άλλα: «Ο καθορισμός του ισοδυνάμου εμπεριέχει... το ότι αυτό στην εμπράγματη μορφή του... ισχύει για ένα άλλο εμπόρευμα ως αξία... και υπάρχει για το άλλο εμπόρευμα» (Ε. 29). «Η κοινωνική τους σχέση συνιστάται... στο ότι... ισχύουν... το ένα προς το άλλο ως... ποιοτικά όμοια... όντας αδιάφορο σε ποιες ανάγκες αναφέρουν τις χρήσιμες ιδιότητές τους... γίνεται μέσω των ιδιοτήτων του αυτών... αντικείμενο που αναφέρεται σε ανάγκες, όχι όμως εμπόρευμα για άλλα εμπορεύματα.. Μόνο αυτό που μεταβάλλει απλά αντικείμενα χρήσης σε εμπορεύματα μπορεί... να τα θέσει σε κοινωνική σχέση. Αυτό όμως είναι η αξία τους. Η μορφή στην οποία... ισχύουν για τον εαυτό τους... ως αξίες, είναι... η κοινωνική τους μορφή» (Ε. 38).

Κι εδώ πάλι με έμμεσο τρόπο ασκείται κριτική στη θεωρία περί όφελους, η οποία απορρίπτει την αξία ως «απόλυτη». Κι ωστόσο, οι οπαδοί αυτής της θεωρίας παραγνωρίζουν τον κατ' εξοχήν σκοπό της θεωρίας της αξίας: τη «γένεση» εκείνης της σχέσης προς εαυτόν που παριστάνεται ως «κύκλος» και στο εσωτερικό της οποίας οι αξίες χρήσης «ισχύουν για τον εαυτό τους ως αξίες» και με τον τρόπο αυτό «μεταβάλλονται σε εμπορεύματα».

Με την έννοια της «μορφής» δεν τίθενται απλώς οι δυο στατικές ιδιότητες της «αντικειμενικότητας» και της ισχύος» αλλά και μια τρίτη και δυναμική ιδιότητα, εκείνη της «αλλα-

γής της μορφής ή της μεταμόρφωσης». Η αξία είναι (Seiender), ισχύον και μεταβλητό. Το «διπλό-θέτειν» που τη χαρακτηρίζει δεν είναι παρά ένας άλλος όρος για το ότι «το χρήμα δεν είναι απλώς το άλλο του εμπορεύματος», αλλά μόνο η «δεύτερη ύπαρξή του» (Z. 32), «εμπόρευμα σε αυτή τη δεύτερη μορφή» (Z. 73), η απλώς «μεταβληθείσα μορφή του» (K. 1/124).

Τα εμπορεύματα «σχετίζονται προς το χρυσό ως ένα άλλο πράγμα, το οποίο ωστόσο είναι όμοιο προς αυτά κατά την αξία». Αυτή η θεωρία περί διαλεκτικής σχέσης-προς-εαυτό του εμπορεύματος, το οποίο στο έτερό του αναφέρεται στον ίδιο τον εαυτό του, μια σχέση η οποία είναι κάτι «υπερβαίνον περιέχον (Übergreifendes)» (T. 3/140), μια σχέση του «εμπορεύματος εν γένει», το οποίο αναδιπλασιάζεται σε καθορισμό ως προς την τιμή εμπόρευμα και σε χρήμα, αυτή η θεωρία λοιπόν παρέχει απευθείας τη μορφική-αναλυτική βάση της τραπεζικής θεωρίας του χρήματος αλλά, σε τελική ανάλυση και της κλασικής θεωρίας περί κεφαλαίου.

Το ότι η «εσωτερική σχέση» των τριών πρώτων κεφαλαίων της δεύτερης έκδοσης δεν είναι πλέον σαφής και γι' αυτό το λόγο ποτέ δεν έγινε αντικείμενο επιστημονικής επεξεργασίας οφείλεται στη μαρξική «απλούστευση». Προϊόν αυτής της απλούστευσης ήταν να αγνοηθεί η σχέση μεταξύ της πρώτης και της τρίτης ενότητας του πρώτου κεφαλαίου κι αντ' αυτού να θεωρηθεί ως ολοκληρωμένη η απόδειξη της αξίας στην πρώτη ενότητα. Το κείμενο της πρώτης έκδοσης επέτρεψε τουλάχιστον στον Engels μια επαρκέστερη κατανόηση, όπως φαίνεται στη Σύνοψή του: περιγράφει με οξύνοια το εμπόρευμα του πρώτου κεφαλαίου ως «εμπόρευμα καθαυτό» (16/245) – όλοι οι προσδιορισμοί επομένως της ανάλυσης των εμπορευμάτων δεν είναι ακόμα «πραγματικοί», αλλά «απλώς ευρίσκονται στην αφαίρεσή μας» (13/30) δηλαδή για την ακρίβεια είναι μόνον «καθαυτοί».

Μόνον ως χρήμα είναι το εμπόρευμα «πραγματικά» εμπόρευμα σύμφωνα με τη διατύπωση του Engels: «μόνο με τον τρόπο αυτό γίνεται το εμπόρευμα καθ' ολοκληρίαν εμπόρευμα» (16/246). Το προ-χρηματικό εμπόρευμα δεν μπορεί να

προσδιοριστεί κατά σταθερό τρόπο ως τέτοιο κι εάν σκεφθούμε τους προσδιορισμούς του στην ακραία τους συνέπεια, τότε η έννοιά του αυτο-αναιρείται. Τη θέση αυτή ντύνει ο Marx με την ιδέα μιας αίρουσας τον εαυτό της και άκρως παράδοξης μορφής. Αποκαλεί έτσι τη μορφή που έχει αγνοηθεί κατά τη δεύτερη έκδοση του πρώτου κεφαλαίου «Μορφή IV»: πρόκειται για την ιδέα μιας ολότητας προ-χρηματικών εμπορευμάτων· αυτό όμως έχει ως συνέπεια να πρέπει κάθε εμπόρευμα να απαντά ταυτόχρονα στη «γενική μορφή του ισοδυνάμου» αντί να απαντά μόνο σε μια σχετική μορφή: εάν όμως η αξία χρήσης κάθε εμπορεύματος αποτελεί τη μορφή εμφάνισης της αξίας όλων των άλλων, εάν δηλαδή κάθε εμπόρευμα απαντά στη «γενική μορφή του ισοδυνάμου», τότε όλα τα εμπορεύματα αποκλείουν όλα τα εμπορεύματα από τη γενική μορφή του ισοδυνάμου και με τον τρόπο αυτό αποκλείουν τον ίδιο τον εαυτό τους από την κοινωνικά ισχύουσα παράσταση των αξιακών τους μεγεθών» (E. 43).

Η κατασκευή μιας διαδικασίας ανταλλαγής προ-χρηματικών εμπορευμάτων αποτυγχάνει. Αυτή παραμένει η μη-συζητημένη θεμελιώδης σκέψη του δεύτερου κεφαλαίου, το οποίο αναπτύχθηκε μετά την ανάπτυξη της απαλειφθείσας «Μορφής IV», αλλά ακριβώς λόγω αυτής της ακύρωσης έμεινε αναγκαστικά ακατανόητη. Και τούτο παρότι διατυπώθηκε εδώ η ίδια σκέψη, ότι δηλαδή η σχετική μορφή του εμπορεύματος και γενικά η «μορφή» των εμπορευμάτων αίρεται με τη γενίκευσή της: «Δεν ευρίσκονται επομένως το ένα απέναντι στο άλλο ως εμπορεύματα, αλλά μόνον ως προϊόντα» (K. 1/101). Το εμπόρευμα οφείλει επομένως να «αναδιπλασιασθεί» σε εμπόρευμα και χρήμα, προκειμένου να είναι δυνατό να υπάρξει ως εμπόρευμα. Αυτή η διαλεκτική πυρηνική ιδέα της αξιακής θεωρίας συζητήθηκε *in extenso* στο πρώτο *Πρόχειρο σχέδιασμα*, επανέρχεται στο δεύτερο και περιέχεται ακόμα στη δεύτερη έκδοση του *Κεφαλαίου*. Στην τελευταία δεν διατυπώνεται βέβαια στο σημείο που θα έπρεπε, στην πρώτη ενότητα, που αποτελεί συγκροτησιακή ιδέα για το τρίτο της κεφάλαιο, αλλά διατυπώνεται *en passant* στη σελίδα 634: «Όλες οι δυνάμεις της εργασίας προβάλλονται ως δυνάμεις

του κεφαλαίου, όπως όλες οι αξιακές μορφές του εμπορεύματος προβάλλονται ως μορφές του χρήματος» (Κ. 1/634).

Ως πυρηνική ιδέα της αξιακής θεωρίας τη βρίσκουμε διατυπωμένη *expressis verbis* σε εκείνο το περίγραμμα της βασικής ιδέας του προγραμματισμένου έργου της 2.4.1858: «Από την αντίφαση των γενικών χαρακτήρων της αξίας με τη φυσική της ύπαρξη σε ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα κ.λπ. – αυτοί οι γενικοί χαρακτήρες είναι οι ίδιοι (!!)

που αργότερα εμφανίζονται στο χρήμα – προκύπτει η κατηγορία του χρήματος» (29/315). Και στο πρώτο «πρόχειρο σχέδιασμα» πληροφορούμεθα γι' αυτούς τους «χαρακτήρες» μεταξύ των άλλων το εξής: «Ως αξία είναι γενική... Ως αξία είναι διαρκώς ανταλλάξιμη... Εν ολίγοις όλες οι ιδιότητες, τις οποίες απαριθμήσαμε ως ιδιαίτερες ιδιότητες του χρήματος, είναι ιδιότητες του εμπορεύματος ως αξίας ανταλλαγής» (G. 60). Στο δεύτερο *Πρόχειρο σχέδιασμα* ευρίσκουμε μια σημαντική παραλλαγή από την σκοπιά της εργασιακής θεωρίας της αξίας, ότι δηλαδή «όλες οι ιδιότητες, τις οποίες κατέχει το προϊόν ως παράσταση αυτής της γενικής εργασίας, παριστάνονται ως ιδιότητες του χρήματος» (43/252).

2. Το δεύτερο βήμα του απο-εκχυδαϊσμού

Παρατηρείται ότι η μαρξική αναγωγιστική εκδοχή της διαλεκτικής δεν αρχίζει το 1872 αλλά ήδη το φθινόπωρο του 1858. Ήδη στην *Κριτική* του 1859 δεν είναι δυνατό να γίνει λόγος πλέον για συνέχιση του αρχικού προγράμματος. Μολονότι ο Marx διατηρεί τη βασική ιδέα – απόδειξη αποτελεί το παράθεμα από το δεύτερο *Πρόχειρο σχέδιασμα* του 1861/63 – ήδη στην πρώτη δημοσιευμένη εκδοχή της αξιακής θεωρίας έχει πλέον παραιτηθεί από μια συστηματική ανάλυση των «γενικών χαρακτήρων της αξίας» και της εργασίας που ωστόσο αναπαριστάνονται μόνο με «αντεστραμμένη και στρεβλή μορφή». Συνακόλουθα στο μαρξισμό παρελείφθηκε η επεξεργασία της θέσης, σύμφωνα με την οποία οι «γενικοί χαρακτήρες» της αξίας βρίσκονται σε «αντίφαση» προς την «υλική της ύπαρξη». Αρχικά η «αντίφαση» αυτή εθεωρείτο ότι συγκρο-

τείται έτσι ώστε εξ αυτής να προκύπτει όχι μόνο το χρήμα, αλλά προ πάντων το «Κεφάλαιο». Στην *Κριτική* δεν είναι δυνατό πια να γίνει λόγος ούτε για κάτι τέτοιο. Εάν, λοιπόν, στο σχέδιο αναφέρεται ότι: «Η απλή κυκλοφορία του χρήματος δεν έχει μέσα της την αρχή της αυτοαναπαραγωγής κι επομένως παραπέμπει σε κάτι που την υπερβαίνει» (29/317), για μια τέτοια παραπομπή στο «υπερβαίνον» δεν γίνεται καν λόγος στο επεξεργασμένο κείμενο. Η «μετάβαση» προς το κεφάλαιο δεν είναι πλέον μετάβαση. Το ότι ο Marx παρ' όλα αυτά διατηρεί αυτή τη βασική ιδέα του προγράμματος του 1858 μαρτυρεί ακόμα το κείμενο της δεύτερης έκδοσης: αναφέρεται έτσι σε σχέση με το παγκόσμιο χρήμα: «Ο τρόπος ύπαρξής του γίνεται αντίστοιχος προς την έννοιά του» (K. 1/156). Η διαφορά ανάμεσα σε «ύπαρξη» κι «έννοια» εκφράζεται κι ως εξής: «... κατά τη μορφή του το χρήμα είναι χωρίς περιορισμούς... Αντίφαση ανάμεσα στους ποσοτικούς περιορισμούς και στην ποιοτική έλλειψη περιορισμών... περιορισμένες εκφράσεις της αξίας ανταλλαγής... έχουν τον ίδιο ρόλο... να προσεγγίζουν... τον πλούτο εν γένει» (K. 1/147, 166). Είναι η ίδια ιδέα, σύμφωνα με την οποία τα «ποσοτικά όρια της αξίας ανταλλαγής» έρχονται σε αντίφαση προς την «ποιοτική» (Z. 109) ή «εσωτερική της γενικότητα» (G. 936), ιδέα που παραμένει ανεπεξέργαστη αφού στην αξιακή θεωρία η «γενικότητα» εξηγείται εξίσου μη συστηματικά όπως κι οι «γενικοί χαρακτήρες της αξίας» και της εργασίας.

Κάποιες πρώτες αφετηρίες για μια ανακατασκευή ευρίσκονται στο πλαίσιο της γερμανικής βιβλιογραφίας μόνο σε δύο συγγραφείς. Με αφορμή το πρώτο *Πρόχειρο σχέδιασμα* υπάρχει το ακόλουθο απόσπασμα: «Η γενική εργασία μπορεί... να προσλάβει... τη μορφή κάθε ιδιαίτερης εργασίας και ταυτόχρονα συνίσταται (!) σε όλους (!) αυτούς τους ιδιαίτερους τρόπους. Έτσι,... η γενική εργασία αποτελεί κάτι που προσιδιάζει τόσο σε κάθε ιδιαίτερη εργασία όσο και σε κάτι που της είναι ξένο».

Η δεύτερη προσπάθεια ξεπερνάει το κείμενο, πηγή της μάλιστα είναι ο Hegel: «Η αφηρημένη εργασία συγκεκριμενοποιείται από τη μια μεριά σε ποιοτικά προσδιορισμένη εργα-

σία και δημιουργεί αξίες χρήσης, από την άλλη μεριά προβάλλει στην πραγματικότητα ως αφηρημένη κι εμφανίζεται ως αξία ανταλλαγής... Η αξία είναι το υπό τη διαλεκτική έννοια υπερβαίνον-περιέχον γενικό, το οποίο είναι ο εαυτός του και το όλο που υπερβαίνει και περιέχει το αντίθετό του: αντιπαράτίθεται αντίθετα στην αξία χρήσης... και την... περικλείει μέσα της, στο βαθμό που ακριδώς η αφηρημένη εργασία προσδιορίζεται ποιοτικά, εξατομικεύεται και πραγματοποιείται στη συγκεκριμένη εργασία».

Αυτό το εγγελιανό πρόγραμμα για ένα ριζικό από-εκχυδαϊσμό κι ανακατασκευή της μαρξικής θεωρίας της αξίας θα μπορούσε να στηριχθεί πρώτα απ' όλα στο ότι ήδη η πρώτη έκδοση «εκλαϊκεύει κατά το δυνατό την ανάλυση της ουσίας της αξίας» (E. 11). Μαρτυρία αυτού του γεγονότος αποτελεί επιπλέον το ότι ο Marx το 1857/58 αντιλαμβάνεται διαλεκτικά τη «γενική εργασία». Φτάνει μόνο να θυμηθούμε τον ορισμό της στην «Εισαγωγή»: «Εργασία εν γένει, ούτε χειροτεχνική, ούτε εμπορική, ούτε αγροτική εργασία, αλλά τόσο η μία όσο κι η άλλη... ακόμη... γενικότητα του... πλούτου... προϊόν εν γένει είτε πάλι εργασία εν γένει» (G. 24). Εγγελιανοί προσδιορισμοί του γενικού. Κι αλλού: «Αξία ανταλλαγής τόσο ως ολότητα όσο κι ως αφαίρεση» (G. 132). Η αφηρημένη-γενική εργασία δεν είναι ούτε αυτή ούτε εκείνη η συγκεκριμένη εργασία, αλλά τόσο η μία όσο κι η άλλη. Η αξία δεν είναι ούτε αυτή ούτε εκείνη η αξία χρήσης, αλλά τόσο η μία όσο κι η άλλη – «πρόϊόν εν γένει», «γενικό προϊόν», «γενικό αντικείμενο», «εσωτερική έννοια των αξιών χρήσης».

Περαιτέρω μαρτυρία για το πρόγραμμα αποτελεί ο υπογραμμισμένος σε πολυάριθμα αποσπάσματα προσδιορισμός της σχέσης ανάμεσα σε αφηρημένη εργασία και αξία χρήσης. Στο τελευταίο του ακριδώς έργο, στις Σημειώσεις στο περιθώριο του 1880 αναφέρεται: «Εάν [ο Wagner] είχε ερευνήσει την αξία, θα είχε βρει... ότι εδώ το πράγμα, η «αξία χρήσης» ισχύει ως απλή εξαντικειμενίκευση ανθρώπινης εργασίας, ως ξόδεμα ιδίως ανθρώπινης εργασιακής δύναμης όπου η τελευταία αποδίδεται στο «συνολικό οργανισμό» (19/375 επ.). Είναι μια ιδέα η οποία επανειλημμένα είχε διατυπωθεί στην Κριτική

του 1859 κι απαντά στην πρώτη έκδοση εν μέσω της ανάλυσης της αξίας: «Η κοινή (!!) κοινωνική ουσία, η οποία αναπαρίσταται μόνο διαφοροποιημένη στις διαφορετικές αξίες χρήσης (!) είναι – η εργασία (Ε. 19). Αυτός ο προσανατολισμένος προς τον Spinoza προσδιορισμός της έννοιας της ουσίας (Substanz) αναδεικνύεται με σαφήνεια μέχρι και τις προεργασίες για τη δεύτερη έκδοση: «το όλον της κοινωνικής εργασίας αναπαρίσταται ως η αξία των πραγμάτων». Κι εδώ πάλι φαίνεται ο υπερβαίνων την αξία χρήσης χαρακτήρας της αξίας: «Το σακάκι και το λινό εκφράζουν εδώ κάτι κοινό ως παράσταση του οποίου είναι ίδια».

Η ιδέα του Ενός και του Όλου, που αναλύεται στην πολλαπλότητα του ιδιαίτερου, εφαρμόστηκε πάνω στην οικονομική αξία παράλληλα προς τον Marx από τον Lassalle. Ο μαρξικός σχολιασμός είναι ως γνωστόν διφορούμενος. Ο Marx πάντως αποκαλεί την ακόλουθη σκέψη, όπως την ανακρίνωσε στον Engels, «μια νέα γνώση που προκαλεί έκπληξη»: «Επομένως το Ιδεατό, η Γενικότητα, το Ένα (Αξία) και τα Πράγματα, το Πραγματικό, το Ιδιαίτερο, τα Πολλά» (29/275)· ότι επομένως «με την αυστηρή σημασία... μόνο μια αξία υπάρχει, η οποία... πραγματοποιείται... συγκεκριμένα στα αισθητά προϊόντα» (29/403). Εάν η πρώτη πρόταση είναι μια «νέα γνώση που προκαλεί έκπληξη» θα πρέπει κανείς να στραφεί και στην παράδοξη συνέπειά της. Άραγε ο Marx είχε συναγάγει αυτή τη συνέπεια; Στην αρχική σύλληψη του «Αρχικού Κειμένου» του 1858, η οποία απηχείται ακόμα σε εκείνα τα εσωτερικά αποσπάσματα της δεύτερης έκδοσης του *Κεφαλαίου*, οπωσδήποτε ναι. Και γενικά εκεί όπου αναφέρεται ότι μόνο «η άπειρη σειρά των διαφορετικές αξιών χρήσης... δίνει νόημα στον αφηρημένο πλούτο» (Τ. 3/249), επομένως το Άπειρο, η Ολότητα, το μη-Εφήμερο στους «γενικούς χαρακτήρες της αξίας» θα πρέπει να αποδοθεί κατ' αναλογία προς το Α-χρονικό και το Α-τοπικό της πλατωνικής ιδέας. Διότι εάν η αξία είναι το Ένα, Ολότητα, τότε είναι σαφές ότι μια πολλαπλότητα αξιών δεν είναι νοητή όπως δεν είναι το ίδιο νοητή και μια πολλαπλότητα Ολοτήτων κι Απειροτήτων.

Η αξία ως το Ένα προϋποτίθεται, εάν έχει νόημα να

γίνεται λόγος περί του ότι η περατή «ύπαρξη» της αξίας αντιφάσκει προς την «έννοια» της· με περισσότερη έμφαση, εάν δεν είναι παρά το κεφάλαιο εκείνη η αξία, «η οποία ισχύει ως αξία», «τεθείσα αξία ανταλλαγής» (G. 181) και δεν συνίσταται απλώς στο νόημα που της αποδίδεται και δεν είναι απλώς «μη ανεπτυγμένη έννοια». Μόνο τότε έχει νόημα να γίνεται λόγος για μια «μέθοδο ανάπτυξης», η οποία ως «αρνητική τελεολογία» είναι σε θέση να αναγνωρίσει στη διαδικασία του κοινωνικού συνολικού κεφαλαίου την αξία ως «ανεπτυγμένη» και ταυτόχρονα «ολοκληρωμένη αξία ανταλλαγής» (G. 920) και να την αναδείξει ως υπάρχον γενικό – σε ακριβή αναλογία προς τη δυναμική προσέγγιση της πλατωνικής ιδέας από τον Αριστοτέλη.

Η φράση του Marx για τη «γερμανική επιστήμη» μπορεί κάλλιστα να διευκρινισθεί με αφετηρία ένα αίτημα του εγγεληνού φιλόσοφου Rosenkranz: «σε μια επιστήμη λείπει», κατά τον Rosenkranz, «η αληθινή της έννοια όσο δεν έχει ανακαλύψει ακόμα την αληθινά μορφολογική της αρχή». Η οικονομική επιστήμη ως «επιστήμη με τη γερμανική σημασία του όρου» θα έπρεπε να θεμελιωθεί στη «μορφολογική αρχή» του εμπορεύματος, του «εμπορεύματος καθαυτό» ως «κύτταρο» του Όλου.

Ο Marx ήδη το φθινόπωρο του 1858 είχε διακόψει αυτή την προσπάθεια θεμελίωσης. Το πρόβλημα είναι κατά πόσο με τον τρόπο αυτό ο Marx δεν βρέθηκε αναγκασμένος να αποδεχθεί την ασάφεια και τη μερική ασυνέπεια των αφετηριακών του προϋποθέσεων, κατά πόσο δηλαδή η διαλεκτική υπό την αναγωγιστική της μορφή δεν αποκαλύφθηκε έτσι ως ψευδοδιαλεκτική. Στην περίπτωση, δηλαδή, που θεωρηθεί πράγματι ότι είναι θεμιτό να χαρακτηριστεί η μορφή του ισοδυνάμου ως «αναστοχαστικός προσδιορισμός» (K. 1/72) και το εμπόρευμα ως «εσωτερική αντίθεση» (K. 1/75), και μάλιστα ως αρχή αναφερόμενη στον εαυτό της αλλά κι ως «το καθαυτό απέναντι σε όλες τις αστικές βρωμιές» (31/308), στην περίπτωση αυτή θα έπρεπε ο Marx να είχε διατηρήσει μέχρι τέλους την αρχική του σύλληψη, δηλαδή το θεμελιώδη του ορισμό περί του «εμπορεύματος... ως αδιαμεσολάβητης ενότη-

τας δύο προσδιορισμών, οι οποίοι είναι εξίσου άμεσα ενωμένοι στο εσωτερικό του όπως και άμεσα αποσπώνται ο ένας από τον άλλο». Αυτός ο επανειλημμένα διατυπωμένος ορισμός είτε θα έπρεπε εξ αρχής να χαρακτηριστεί ως παράλογος και μαζί μ' αυτόν και η σύλληψη της «μεθόδου ανάπτυξης» εν γένει, είτε θα έπρεπε ήδη στην *Κριτική* του 1859 να είχε τεθεί στην αρχή του κειμένου και να εξηγηθεί.

Θα έπρεπε άραγε σοβαρά να υποστηριχθεί ότι ο Marx το 1858 και μέσα σε έξι μήνες αποφάσισε να εγκαταλείψει εντελώς την αρχική του σύλληψη της «μεθόδου ανάπτυξης»; Δεν είναι πιο πιθανό νέες αρρώστιες και οι προθεσμίες που είχαν θέσει τόσο ο Engels όσο κι ο εκδότης να οδήγησαν τον Marx στη μοιραία απόφαση να περιορίσει ριζικά αυτό το πρόγραμμα, το οποίο περιελάμβανε μια περιεκτική εξήγηση των «γενικών χαρακτήρων της αξίας» κι επομένως επέφεραν μια περαιτέρω επιδράδυνση;

Ωστόσο μια αναγκαία ριζική ανασκευή των μαρξικών συντηρήσεων κι εκλαϊκεύσεων δεν θα μπορούσε παρά να αρχίσει αναγκαστικά με μια συστηματική απογραφή της προβληματικής «των γενικών χαρακτήρων της αξίας» όχι μόνο στον Marx αλλά και στην οικονομική βιβλιογραφία εν γένει. Η ακόμα μια τέτοια δημιουργική αναδιατύπωση δεν θα μπορούσε παρά να επικεντρωθεί προ πάντων στην καταστροφή των μαρξικών «αφετηριακών προϋποθέσεων», δηλαδή στην αποκάλυψη όλων των ελλείψεων, τις οποίες κατ' ανάγκη συνεπάγεται μια «αναγωγιστική διαλεκτική». Διαφορετικά, με ποια έννοια θα μπορούσε να λεχθεί, όπως λέγεται, ότι «η αδιαμεσολάβητη ενότητα διαλύεται άμεσα» κι ότι «οι χαρακτήρες της αξίας» έρχονται σε αντίφαση προς την «ύπαρξή τους σε ένα ορισμένο εμπόρευμα»; Φαίνεται ότι τα προβλήματα που συνεπάγονται αυτές οι τοποθετήσεις δεν μπορούν να λυθούν όσο εκείνο το δυσοίωνο «τρίτο», που βρίσκεται στην αφετηρία της ανάλυσης των εμπορευμάτων, δεν ερμηνεύεται στα πλαίσια μιας λογικής εγγελιανού τύπου, δηλαδή όσο δεν εκφράζεται ρητά εκείνο που ο Marx πάντοτε μόνο υπονοεί. Κι εάν αυτό το «τρίτο» είχε προσδιορισθεί από τον Marx ως αυτό το οποίο «δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο», δηλαδή ούτε

αξία χρήσης σίδηρος ούτε αξία χρήσης σιτάρι, τώρα θα πρέπει επιπλέον να προστεθεί ότι αυτό το «τρίτο» με την έννοια του εγγελιανού γενικού είναι «τόσο το ένα όσο και το άλλο». Το «τρίτο» ως η αξία είναι, λοιπόν, στην πραγματικότητα το «Ένα», «Όλο» και «Υπερβαίνον-περιέχον». Και στο ίδιο βαθμό το όλο θα «διαλυθεί πάλι» στα επιμέρους, δεδομένου ότι οι αξίες χρήσης δεν είναι απλώς «πολλά, αλλά επιπλέον παράγονται ιδιωτικά. Το «τρίτο» ή το «Ένα» και «Όλο» είναι αντίθετα απλώς «καθ'εαυτό ή για μας», δεν είναι «πραγματικό» – το εμπόρευμα είναι μόνο «εμπόρευμα καθ' εαυτό», οι προσδιορισμοί του οποίου αποκτούν πραγματικότηταμόνον ως προσδιορισμοί του χρήματος και του συνολικού κεφαλαίου. Θα έπρεπε, επομένως, σε μια συλλογική προσπάθεια να επιχειρηθεί να ξαναβρεθεί το νήμα εκεί όπου το είχε διακόψει ο Marx τον Νοέμβριο του 1858, δηλαδή στη διατύπωση του προγράμματος και του Αρχικού Κειμένου του 1858.

ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΟΜΠΩΝ

1. Με αριθμό τόμου και σελίδας, π.χ. 31/379, παραπέμπεται στην έκδοση *Marx-Engels Werkausgabe*, Αν. Βερολίνο.
2. Με το γράμμα *P.* και αριθμό σελίδας παραπέμπεται στα *Παρισινά Τετράδια/Οικονομικά-Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844* στην έκδοση *Marx-Engels Werkausgabe*, *Ergänzungsband I*, Αν. Βερολίνο.
3. Με το γράμμα *G.* και αριθμό σελίδας παραπέμπεται στα *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, Αν. Βερολίνο.
4. Με το γράμμα *T.* και αριθμό τόμου και σελίδας παραπέμπεται στις *Theorien über den Mehrwert*, τόμοι I-III στην έκδοση *Marx-Engels Werkausgabe*, τόμος 25(1)-25(3) Αν. Βερολίνο.
5. Με το γράμμα *K.* και αριθμό τόμου και σελίδας παραπέμπεται στο *Das Kapital* στην έκδοση *Marx-Engels Werkausgabe*, τόμοι 23, 24, 25, Αν. Βερολίνο.
6. Με το γράμμα *E.* και αριθμό σελίδας παραπέμπεται στην

πρώτη έκδοση του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* στο ΜΕ-
GA Μόσχα-Αν. Βερολίνο.

7. Με το γράμμα Z. και αριθμό σελίδας παραπέμπεται στο *Zur Kritik der Politischen Ökonomie* στο Marx-Engels Werk-
ausgabe, Αν. Βερολίνο.
8. Με το γράμμα J και αριθμό τόμου και σελίδας παραπέμπε-
ται στο *Hegelwerkejubiläumsausgabe*, έκδοση Glochner.

Σημείωση της σύνταξης των Αξιολογικών: Το κείμενο αυτό
απεστάλη από τον H.G. Backhaus στα *Αξιολογικά*, όπου
γίνεται η πρώτη δημοσίευσή του σε ελληνική μετάφραση. Η
μετάφραση έγινε από τον Δ. Γράβαρη.